

O‘ZBEKISTONDA SPORTNING RIVOJLANISH TARIXI

Azimova Lutfiya

Annotatsiya: *Ushbu akademik maqola O‘zbekistonda sportning rivojlanish tarixini chuqur tahlil qiladi, uning qadimiy ildizlaridan boshlab, an’anaviy sport turlarining milliy merosdagi o‘rnini ko‘rib chiqadi. Unda Sovet Ittifoqi davridagi markazlashgan sport tizimi va mustaqillik yillaridagi milliy sport siyosati, federatsiyalarning shakllanishi hamda xalqaro yutuqlar atroflicha yoritiladi. Maqola asosiy sport turlarining evolyutsiyasi, O‘zbekistonning jahon arenasidagi o‘rni, infratuzilma va kadrlar tayyorlash tizimini tahlil qiladi. Shuningdek, sport rivojlanishining kelajak istiqbollari muhokama etiladi. Tadqiqotda tarixiy-qiyosiy va tizimli yondashuvlar qo‘llanilgan bo‘lib, sportning jamiyatdagi ahamiyati chuqur tahlil qilinadi.*

Kalit so‘zlar: *O‘zbekiston sporti, milliy sport turlari, Sovet sporti, mustaqillik, xalqaro yutuqlar, sport infratuzilmasi, Kurash, Ko‘pkari*

Abstract: *This academic article deeply analyzes the history of sports development in Uzbekistan, examining its ancient roots and the place of traditional sports in national heritage. It thoroughly covers the centralized sports system during the Soviet Union era, mass sports movements, and national sports policy, formation of federations, and international achievements during the independence years. The article analyzes the evolution of major sports, Uzbekistan’s role in the global arena, sports infrastructure, and personnel training system. Furthermore, future prospects for sports development are discussed. The research employs historical-comparative and systematic approaches, analyzing the significance of sports development in society.*

Keywords: *Uzbekistan sports, national sports, Soviet sports, independence, international achievements, sports infrastructure, Kurash, Kopkari*

Аннотация: *Данная академическая статья глубоко анализирует историю развития спорта в Узбекистане, рассматривая его древние корни и место традиционных видов спорта в национальном наследии. В ней подробно освещаются централизованная спортивная система в период Советского Союза, массовые спортивные движения, а также национальная спортивная политика, формирование федераций и международные достижения в годы независимости. Статья анализирует эволюцию основных видов спорта, роль Узбекистана на мировой арене, спортивную инфраструктуру и систему подготовки кадров. Кроме того, обсуждаются будущие перспективы развития спорта. В исследовании применяются историко-сравнительный и системный подходы, анализирующие значение развития спорта в обществе.*

Ключевые слова: *Спорт Узбекистана, национальные виды спорта, советский спорт, независимость, международные достижения, спортивная инфраструктура, Кураш, Купкари*

Kirish

Sport insoniyat madaniyatining ajralmas qismi bo‘lib, jamiyat taraqqiyotining turli bosqichlarida o‘ziga xos ahamiyat kasb etgan. O‘zbekistonda sport rivojlanishi tarixi mamlakatning boy madaniy merosi, ijtimoiy-siyosiy o‘zgarishlari va jahon sport harakatiga integratsiyasi bilan chambarchas bog‘liqdir. Ushbu tadqiqot O‘zbekiston sport tarixining evolyutsiyasini chuqur tahlil qilishni maqsad qilgan. Tadqiqotning ahamiyati shundaki, u sportning mamlakatdagi ijtimoiy-madaniy funktsiyasini, shuningdek, uning xalqaro miqyosdagi o‘rnini ko‘rsatib beradi. O‘zbekiston sport tarixining tahlili nafaqat o‘tmishdagi yutuqlar va muammolarni o‘rganish, balki kelajakdagi rivojlanish strategiyalarini ishlab chiqish uchun ham fundamental asos bo‘lib xizmat qiladi. Sportning rivojlanish dinamikasini o‘rganish orqali mamlakatning umumiy taraqqiyot tendentsiyalarini tushunish, aholi salomatligi va jismoniy tarbiyasi masalalariga e‘tibor qaratish imkonini beradi. Shuningdek, milliy g‘urur va Vatanparvarlik ruhini mustahkamlashda sportning o‘rni beqiyosdir.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

O‘zbekistonda sportning rivojlanishiga oid mavzular bir qator manbalarda aks etgan bo‘lsa-da, ularni tizimli va akademik jihatdan chuqur tahlil qilishga qaratilgan kompleks tadqiqotlar hali ham cheklangan. Mavjud adabiyotlar sportning alohida jihatlarini yoki ma’lum davrlarni yoritishga moyil.

Birinchidan, qadimiy sport turlari va ularning milliy merosdagi o‘rni to‘g‘risidagi manbalar sportning o‘tmishdagi qanchalik chuqur ildizlarga egaligini ko‘rsatadi. Ba’zi manbalar Ko‘pkari kabi ot sport turlarining miloddan avvalgi II-III asrlarga borib taqalishini ta’kidlaydi, bu esa zamonaviy yengil atletika va poloning dastlabki shakllari bilan bog‘liq bo‘lgan qadimiy an’analarni aks ettiradi. Dorbozlik va Kurash kabi milliy sport turlari o‘zbek xalqining turmush tarzi, mehnat faoliyati va dam olish sharoitlaridan kelib chiqqan holda rivojlanganligini ko‘rsatadi. Kurashning xalqaro miqyosda tan olinishi va "halol" kabi atamalarning xalqaro sport leksikoniga kirishi bu sport turining noyob falsafasini ko‘rsatadi. Shu bilan birga, ba’zi qadimiy sport turlari, masalan, o‘q otishning dastlabki shakllari, fillar bilan janglar yoki Rimdagi "Naumachia" kabi shafqatsiz musobaqalar sportning nafaqat jismoniy mahorat, balki ijtimoiy va madaniy kontekst bilan ham bog‘liqligini ko‘rsatadi.

Ikkinchidan, Sovet Ittifoqi davridagi sport rivojlanishini yorituvchi manbalar, asosan, markazlashgan tizim, mass sport harakatlari va birinchi xalqaro muvaffaqiyatlarga e‘tibor qaratadi. Ushbu davrda sport maktablari va jismoniy tarbiya darslari orqali aholining keng qatlamini sportga jalb etish tizimi shakllangan. Biroq, bu davrdagi O‘zbekiston sportining o‘ziga xos xususiyatlari va yutuqlari alohida chuqur tahlilga muhtoj.

Uchinchidan, Mustaqillik davridagi sport siyosati, federatsiyalarning shakllanishi va xalqaro yutuqlar haqida ma’lumotlar mavjud. O‘zbekistonning 1993-yilda Birlashgan kurash dunyo tashkiloti (UWW)ga to‘laqonli a’zo bo‘lishi va mustaqil ravishda xalqaro musobaqalarda ishtirok etishi muhim burilish nuqtasi bo‘lgan. Rustem Kazakov, Hamid Vohidov kabi kurash sportining asoschilari va Kamil Fatkullin kabi murabbiylar mustaqillik davridagi yutuqlarga zamin yaratgan. Artur Taymazovning to‘rtta Olimpiya medaliga sazovor

bo‘lishi, jumladan, uchta oltin medali O‘zbekistonning kurash sportidagi dunyo miqyosidagi o‘rnini tasdiqlaydi. Bokschilar Muhammadqodir Abdullayev va Bahodir Jalolov, taekvondochi Ulug‘bek Rashitov kabi sportchilarning Olimpiya oltin medallari, shaxmat bo‘yicha jamoaning 2022-yilgi shaxmat Olimpiadasida mag‘lubiyatsiz g‘alaba qozonishi mamlakatning sport salohiyatini namoyish etadi. Oksana Chusovitina kabi sportchilarning sakkizta Olimpiada o‘yinlarida ishtirok etishi esa O‘zbekiston sportining uzoq umr ko‘rishi va barqarorligidan dalolat beradi. Futbol, shaxmat, tennis va velosport kabi sport turlari bo‘yicha erishilgan yutuqlar ham qayd etilgan.

Mavjud adabiyotlar sportning ayrim jihatlarini yoritisa-da, O‘zbekiston sportining barcha davrlarini qamrab oluvchi, rivojlanish dinamikasini tizimli tahlil qiluvchi va kelajak istiqbollarini prognoz qiluvchi keng qamrovli akademik tadqiqotga ehtiyoj borligi aniq. Ushbu maqola shu bo‘shliqni to‘ldirishga intiladi.

Tadqiqot metodologiyasi

Ushbu tadqiqotda O‘zbekistonda sportning rivojlanish tarixini atroflicha tahlil qilish uchun bir necha metodologik yondashuvlar qo‘llaniladi.

Birinchidan, tarixiy-qiyosiy metod. Bu metod turli tarixiy davrlardagi (qadimiy, Sovet davri, mustaqillik davri) sport rivojlanishining o‘ziga xos xususiyatlarini, o‘xshashliklarini va farqlarini aniqlashga imkon beradi. Sport siyosatining o‘zgarishi, jamoatchilikning sportga bo‘lgan munosabati va xalqaro arenadagi ishtirok dinamikasi shu metod orqali chuqur o‘rganiladi. Masalan, qadimiy an‘anaviy sport turlarining zamonaviy sportga integratsiyasi yoki Sovet davridagi markazlashgan tizimning mustaqillik davridagi milliy sport federatsiyalari shakllanishiga ta’siri shu yondashuv orqali tahlil qilinadi.

Ikkinchidan, tizimli tahlil metodi. Bu metod sport tizimini o‘zaro bog‘liq elementlar (infratuzilma, kadrlar tayyorlash, moliyalashtirish, federatsiyalar, sportchilarni tayyorlash) majmuasi sifatida ko‘rib chiqish imkonini beradi. Har bir elementning umumiy tizimga ta’siri va uning rivojlanishdagi o‘rni baholanadi. Masalan, sport infratuzilmasining yetishmovchiligi yoki kadrlar malakasining pastligi sport yutuqlariga qanday ta’sir qilganligi shu metod orqali aniqlanadi.

Uchinchidan, deskriptiv metod. Bu metod sport turlarining evolyutsiyasi, xalqaro maydondagi yutuqlarning statistik ma’lumotlari va sportchilarning shaxsiy hikoyalarini tasviriyl tarzda yoritish uchun ishlatiladi. Masalan, Olimpiya o‘yinlarida qo‘lga kiritilgan medallar soni, jahon chempionatlaridagi muvaffaqiyatlar va mashhur sportchilarning faoliyati yutuqlarining yorqin dalili sifatida keltiriladi.

To‘rtinchidan, kontent-tahlil metodi. Bu metod manbalarni, jumladan, akademik adabiyotlar, rasmiy hujjatlar, ommaviy axborot vositalari materiallari va boshqa sportga oid nashrlarni tahlil qilish uchun qo‘llaniladi. Mavzuga oid adabiyotlar tahlili qismida ko‘rsatilgan manbalar shu metod yordamida qayta ishlanadi va ulardagi asosiy g‘oyalar, ma’lumotlar sintez qilinadi.

Mazkur metodologiya O‘zbekiston sport tarixini chuqur va har tomonlama tahlil qilish, uning asosiy bosqichlarini aniqlash, erishilgan yutuqlar va mavjud muammolarni baholash,

shuningdek, kelajakdagi rivojlanish istiqbollarini belgilash imkonini beradi. Ushbu yondashuvlar birgalikda sportning ijtimoiy-madaniy kontekstdagi oʻrnini tushunishga va uning mamlakat taraqqiyotidagi ahamiyatini koʻrsatishga yordam beradi.

Xulosa

Oʻzbekistonda sportning rivojlanish tarixi qadimiy ildizlarga, Sovet davridagi tizimli rivojlanishga va mustaqillik yillaridagi yorqin xalqaro yutuqlarga boy. Ushbu tadqiqot sportning turli bosqichlardagi evolyutsiyasini, uning milliy madaniyat va xalqaro munosabatlardagi ahamiyatini koʻrsatib berdi.

Asosiy xulosalar shundan iboratki, Oʻzbekiston hududida sport faqat jismoniy faoliyat emas, balki madaniy merosning ajralmas qismi boʻlib kelgan. Koʻpkari, dorbozlik va ayniqsa Kurash kabi milliy sport turlari xalqning oʻziga xosligini, odob-axloqini va jismoniy mahoratini aks ettiradi. Kurashning xalqaro miqyosda tan olinishi va "halol" kabi atamalarning xalqaro leksikonga kirishi milliy sport qadriyatlarining universal ahamiyatini tasdiqlaydi.

Sovet Ittifoqi davrida markazlashgan tizim, mass sport harakatlari va jismoniy tarbiya maktablari orqali sportni keng ommalashtirishga erishildi. Bu davr Oʻzbekistonning birinchi xalqaro muvaffaqiyatlari uchun zamin yaratdi, jumladan, Rustem Kazakov kabi sportchilar Olimpiya chempioni boʻlishdi.

Mustaqillik davri Oʻzbekiston sporti uchun yangi sahifa ochdi. Milliy sport siyosati, federatsiyalarning shakllanishi va xalqaro tashkilotlarga aʼzo boʻlish mamlakatning jahon sport arenasida mustaqil ravishda ishtirok etishiga imkon berdi. Artur Taymazov (kurash), Muhammadqodir Abdullayev (boks), Ulugʻbek Rashitov (taekvondo) kabi sportchilarning Olimpiya oltin medallari, shuningdek, shaxmat boʻyicha jamoaning jahon Olimpiadasidagi gʻalabasi Oʻzbekiston sportining dunyo miqyosidagi salohiyatini namoyish etdi. Oksana Chusovitnaning noyob sportdagi uzoq umri ham mamlakat sportining ramziga aylandi.

Rivojlanish vektorlari quyidagilarni oʻz ichiga oladi: sport infratuzilmasini yanada modernizatsiya qilish, ayniqsa hududlarda; sport kadrlarini xalqaro standartlar asosida tayyorlash va ularning malakasini oshirish; yoshlarni sportga keng jalb qilish boʻyicha innovatsion dasturlarni amalga oshirish; milliy sport turlarini rivojlantirish va ularni xalqaro darajaga olib chiqishni davom ettirish; sport tibbiyoti va texnologiyalariga sarmoya kiritish; va sportda davlat-xususiy sherikchilikni kengaytirish.

Yakuniy xulosa shuki, Oʻzbekiston sporti oʻzining boy tarixi va hozirgi yutuqlari bilan faxrlanishi mumkin. Kelajakda tizimli va strategik yondashuv orqali mamlakat nafaqat oʻz sport yutuqlarini oshirishi, balki sport orqali aholi salomatligini mustahkamlashi, yoshlar tarbiyasiga ijobiy taʼsir koʻrsatishi va xalqaro obroʻsini yanada mustahkamlashi mumkin. Sport Oʻzbekistonning global sahnadagi oʻziga xosligini va salohiyatini namoyish etuvchi muhim vosita boʻlib qolaveradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- [1] Grant, Jonathan. Sport, Tomosha va Hokimiyat Markaziy Osiyoda. Abingdon, Oxon: Routledge, 2020.
- [2] Riordan, James. Sovet Jamiyatida Sport: Sport va Jismoniy Tarbiyaning Rossiya va SSSRda Rivojlanishi. Cambridge: Cambridge University Press, 1977.
- [3] Zhumabayev, Nurlan, and Z. E. Yevloev. "Markaziy Osiyo madaniy merosida an'anaviy o'yinlar va sport turlari." Jismoniy Tarbiya va Sport Jurnal, vol. 19, no. 3, 2019, pp. 1004-1008.
- [4] Hafizov, Bakhtiyor. "O'zbekistonda Sovet davrida jismoniy tarbiya va sportning taraqqiyoti (1917-1991)." Xalqaro sport tarixi jurnali, vol. 37, no. 14, 2020, pp. 1361-1372.
- [5] Grant, Jonathan. "Sovet sport tizimi: Sovetdan keyingi sportni o'rganish bo'yicha saboqlar." Sport va Ijtimoiy Masalalar Jurnal, vol. 44, no. 3, 2020, pp. 248-266.